

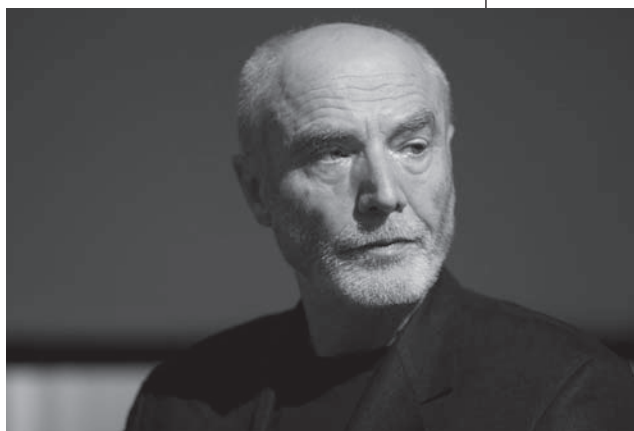
GÖMÖRI GYÖRGY

Ryszard Krynicki, a szükszavú költő

1.

Már első, 1969-ban kiadott *Akt urodzenia* (A megszületés aktusa) című kötetében (amit egy évvel korábban csak egy versfüzet előzött meg) Ryszard Krynicki kijelölt magának egy helyet a lengyel költészetben. Olyan lengyel családból született, akiket hadimunkára Ausztriába deportáltak, így Sankt Valentinban, a mauthauseni tábor-komplexum egyikében látta meg a napvilágot 1943 júniusában. Az, hogy nem lengyel földön született, Krynickit bizonyos értelemben eleve kívülállóvá tette, egyik versében említi, hogy az iskolában hol svábnak, hol zsidónak csúfolták. (Egy haszid megkérdi tőle: „Zsidó vagy?” amire Krynicki úgy felel: „Költő, tehát zsidó.”) Ugyanakkor a Poznańban élő, s ott egyetemét végzett fiatalember korai verseinek hangja csak kevésbé különbözik attól a hangtól, amit legtöbb barátja és egész nemzedéke föl vállalt: azokról van szó, akiket hol Új Hullám, hol „a kontesztálók csoportja”, de leggyakrabban a „hatvannyolcas nemzedék” néven tartottak számon a kritikusok. Ami Krynickit a vele csaknem egyidős többi költővel, Stanisław Barańczakkal, Adam Zagajewskivel és Julian Korhauerrel összekötötte, az a nyelvelemzés volt, más szóval: az egypártrendszer nyelvi sablonjainak és frázisainak kíméletlen lírai elemzése és boncolása. A korábbi lengyel költőkhöz képest ez a nemzedék a mítoszok, illetve a társadalmi helyzet és átalakulás megéneklése helyett a nyelvhasználatra koncentrált, és annak kigúnyolásával, illetve játékos szétszedésével tiltakozott az adott körülmények és a cenzúra ellen.

Amiben a fiatal Krynicki némileg mégis különbözik a nemzedék olyan hangadó költőjétől, mint a később Amerikába emigrált, ugyancsak poznaí Stanisław Barańczak, az az, hogy rá erősebben hatottak a krakkói avantgarde kiemelkedő költőjének, Tadeusz Peipernek imaginista-szürrealista versei. Míg bizonyos nyelvi asszociációk miatt a korai Krynicki egyes versei szinte lefordíthatatlannak, a *Nyelvi mulatság* mégis jellemző erre a korszakra. Ebben egy szürrealista álomjelenetet látunk, ahol tréfába rejtve a költő elmondja, hogyan reagál az újságok hivatalos nyelvére: „lírai hősöm megrágja az újságpapír nyelvét”, vagyis miután megrágja, alighanem kiköpi. De ennél sokkal nyíltabban rendszerkritikus Krynickinek az a hetvenes évek elején írt verse, amelyet Adam Michniknek ajánl, s melyben az 1968–69-es évek lengyelországi eseményeire ezekkel a szavakkal utal: „igazán nem hittük, hogy a felnőttek nem nekünk hisznek, / hanem a gyakran ismételt hazugságnak, hogy mindent ki lehet törölni, / el lehet min-

denről feledkezni, / s úgy tenni, mintha mi sem történt volna” (*Igazán nem tudtuk*). Ezután logikus, hogy a hetvenes évek közepén barátaival együtt közlési tilalom alá kerül, részt vesz a *Zapis* című illegális, de szépen kinyomtatott folyóirat alapításában, többnyire ott közli verseit. Erre a Gierék-korszakra, amikor külföldi kölcsönökből próbálják javítani a szocialista Lengyelország életszínvonalát, jellemző az a Krynicki-vers, amely egy hivatalos jelszót tűz gombostűre: „Életünk növekszik”. Csak az első két sorát idézem: „Életünk úgy növekszik, mint a rettegés és a félelem, / életünk úgy növekszik, mint a kenyérért sorbanállás” (*Életünk növekszik*). A vers lényege az, hogy a költő nem akar álvalóságban élni, emberhez méltó életet szeretne, amit ez a rendszer nem képes neki megadni.

2.

Időközben Krynickinek valamiből meg kell élnie, sokat fordít németből, többek között Reiner Kunzét, Brechtet, Nelly Sachsot és Paul Celant. A hetvenes évek közepén abbahagyja a hosszabb versek írását, kifárad és bevallja: „Hallgatás, te vagy egyedüli hazám, / benned vannak bezárva / minden hiábavaló szavaim” (*Te vagy...*). Ettől kezdve bizonyos minimalizmus jellemzi líráját: epigrammákat ír főleg és haikuszerű „körömverseket” (hogy Kányádi egykori kifejezését használjuk). Ez különösen áll a *Nem sokkal több* (1981) és az azt követő *Versek, hangok* (1987) című kötetekre, amelyekben a korábbi élmények mellett a költő már az 1980–81 évek eseményeire, a Szolidaritás korszakára, illetve Jaruzelski tábornok hatalomátvételére is reagál. A hadiállapot idején keletkezett például a *Ne lőjete!* című rövid vers, amelyben a költő azokhoz a lengyel sorkatonákhoz szól, akikkel Jaruzelski bevezette a hadiállapotot, és elfojtotta a Szolidaritás szabadabb kezdeményezéseit. Úgy tűnik, Krynicki néhány, tiltakozást megfogalmazó verse ellenére inkább „belső emigrációba” vonult. Bár őt nem internálták, mindvégig szolidáris maradt barátaival, és valamikor a Jaruzelski-féle hadiállapot vége felé, amikor közülük többen nem tértek vissza Lengyelországba, úgy fogalmazta meg krédóját: „Itthon? Igen, itthon maradtam. / Sokféle fajtája / És helye van a száműzetésnek.”

Úgy tetszik, az utazás létszükséglete Ryszard Krynickinek. Vannak évek, amikor nem kap „ablakot” az útlevelébe (erről is ír *Köln, messzeség* című versében), tehát nem utazhat külföldre. A rendszerváltás megszabadítja ettől az akadálytól, de lényegesen nem változtat költészetén, legfőljebb több kultúrtörténeti és művészeti utalással találkozunk változatlanul lakonikus verseiben.

Utazásai közben Krynicki Budapestre is eljut, a Petri Györggyel kapcsolatos álomvers már az „örökhétfő” költőjének halála után íródott, talán éppen Budapesten, ahol egy másik vers a Szépművészeti Múzeumba visz el bennünket, egy múmia kapcsán. Érdekesek ezek a budapesti, berlini, prágai, koppenhágai pillanatfelvételek, különösen, amikor magvas filozófiai gondolatokkal vagy sejtelmes természeti képekkel társulnak. S hogy a költő néha a halálról is medítál, láthatjuk egy-egy verséből, melyeket a német Jürgen Fuchsról, a Velencében elhunyt Jozsif Brodskijról, vagy éppen Franz Kafka sírjáról ír. Meglehet, a legjobb Ryszard Krynickitől *Geszténye* című, 2004 októberében írt versével elköszönnünk: „Amikor a prágai Új Zsidó Temetőben / Franz Kafka doktor sírja előtt álltam, / a közeli gesztenyefáról / lehullt az utolsó vadgesztenye / és egy percre megcsillant / a késő őszi délutáni fényben / más gesztenyék, / levelek, lombok, / kavicsok és kövek között.”